

ГЕНДЕРНО МАРКОВАНА ІДІОМАТИЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ПРАЦІ, ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

На основі фразеологічного фонду німецької мови простежено репрезентацію сфери «праця» з точки зору гендерної лінгвістики. Основною метою є виявлення гендерно маркованих фразеологічних одиниць досліджуваної сфери, їх функціонування та особливості прагматичних рестрикцій цих одиниць у сучасному німецькомовному дискурсі.

Ключові слова: *гендерна маркованість, чоловічий/жіночий референт, стереотип, прагматичні рестрикції.*

Мова і дійсність знаходяться у стані постійного зв'язку і взаємовпливу. Як стверджує феміністичний рух, у суспільстві панує статево-ієрархічний порядок, а отже існує певний зв'язок між мовою і владою. Поняття «статево-ієрархічний» означає, що одна група людей суспільно підпорядковується іншій, має більше прав, свобод, визнання і значення на основі своєї статі. У світі майже виключно переважає чоловіча група, яка панує над другою половиною людства [2: 19]. Третя Всесвітня конференція зі становища жінок у Найробі 1985 року надала інформацію щодо розподілу праці і власності між представниками обох статей: дві третини світової робочої сили (усіх робочих годин) становлять жінки, проте вони отримують лише одну десяту світової заробітної платні, більше того, серед безробітних – жінок вдвічі більше, ніж чоловіків; у сфері розподілу світового майна жінки володіють однією сототою (3: 142). Такий стан речей дав початок невпинному рухові за права і свободи жінок, що не могло не відобразитися у суспільному розвитку, а отже, поступово знайти своє вираження у мові. Це зумовлює *актуальність* дослідження обраної тематики в межах гендерної лінгвістики.

Іріс Радіш у своїй книзі «Школа жінок» [5: 139] аналізує соціобіологічні позиції: «Жінки, які генетично начебто не були запрограмовані ні для чого іншого, окрім як збирання ягід, приготування їжі, шиття, виховання дітей і догляду за хворими, за одне покоління навчилися управляти літаками, керувати підприємствами, робити операції легень, керувати індустріальними країнами та виконувати ряд інших схожих дрібниць» (переклад наш).

Відсторонившись від суворої феміністичної критики мови, ми зробили спробу об'єктивного дослідження фразеологічної системи німецької мови з точки зору її гендерної маркованості. Об'єктом дослідження є гендерно марковані фразеологічні одиниці (далі ФО) семантичної сфери «Праця, професійна діяльність» (за А. В. Кириліною [1]), предметом дослідження є прагматичні рестрикції досліджуваних ФО. У питанні гендерних рестрикцій опираємось на ідеї німецької дослідниці Е. Пірейнен [4].

Метою дослідження є виявлення гендерно маркованих ФО, що позначають різні види трудової та професійної діяльності, та їх реальне функціонування у сучасному

публіцистичному дискурсі. У процесі роботи вирішувались такі завдання: виокремлення ФО досліджуваної сфери шляхом лексикографічного аналізу, перевірка їх функціонування на основі аналізу текстової бази даних Mannheim IDS-Korpus für geschriebenes Deutsch, виявлення особливостей прагматичних рестрикцій досліджуваних одиниць.

Досліджуючи семантичну сферу «Праця, професійна діяльність» у німецькій фразеології, ми виявили лише незначну кількість гендерно маркованих одиниць для вербалізації трудової діяльності жінки. При цьому більшість з них стосується господарської діяльності, тобто сфери домашньої роботи. Одиниці, які входять до цієї групи мають як позитивну, так і негативну конотацію. Важливим спостереженням є також вживання у корпусі ФО, які у лексикографії містять примітку «застарілий».

Так, значним поширенням характеризується ФО, у основі яких лежить образ HAUS: *die Frau im Haus(e) (die Frau des Hauses)* – господиня, хазяйка дому; veraltend; die Frau, die den Haushalt führt, besonders in ihrer Funktion als Gastgeberin ≈ Hausherrin [L]; Hausherrin, Dame: die F. des Hauses [D]. Варіант *die Frau des Hauses* дає 176 посилання (з них 12 – на позначення множини).

Allein im Garten der erst seit wenigen Jahren in Altenburg wohnhaften Familie Schwed wurden rund 50 Besucher gezählt, die die grüne Oase genossen, sich bei der Frau des Hauses Tipps und Anregungen holten und die Gastfreundschaft bei Getränken und Snacks genossen. (Niederösterreichische Nachrichten, 29.07.2010; Viele neugierige Garten-Freunde)

Натомість ФО *die Frau im Haus* є менш поширеною – 40 посилань, а також 15 посилань з варіантом *die Frau im Hause*.

Поряд з цим ми дослідили похідний еквівалент для чоловічого референта з лексемою Mann (наш інтуїтивний здогад) – господар дому, за результатами корпусу маємо також значення «керівник установи» (лексема Haus у значенні: meist Sg ≈ Firma [L]): *der Mann des Hauses* – 20 посилань, *der Mann im Hause* – 8 з чоловічим і 1 – з жіночим референтом (!), *der Mann im Haus* – 39 з чоловічим і 2 – з жіночим референтом!

Mitspielen ist gut! Die Oberndorferin spielte groß auf – sie war der Mann im Haus; Petra besiegte Thorsten Huber, deklassierte Michael Schalwich... und wurde Neunte. (Neue Kronen-Zeitung, 11.09.1995, S. 48)

ФО *ein Heimchen am Herde* (не емансипована жінка-домогосподарка) має в основі образ Heimchen – цвіркун домашній (*Gryllus domesticus*) і несе іронічну конотацію: pej. od. iron.; eine Hausfrau, die damit zufrieden ist, ihre Familie zu versorgen, und die sonst keine Interessen hat [L]. Ця одиниця є досить поширеною у корпусі – 246 посилань з жіночим референтом. Тут спостерігаємо також порушення прагматичних рестрикцій – 5 текстовживань з чоловічим референтом, де переважає негативна конотація!

Die Zeichen der Zeit hatte Matthias Heisch in seinem Vortrag als Hausmann erkannt. Da er im Gegensatz zu seiner Ehefrau auf der Karriereleiter nicht weiterkam, sah er sich in seiner unglücklichen Rolle als Heimchen am Herd. (Mannheimer Morgen, 25.01.2005; Neubürger haben es nicht leicht)

Окремі одиниці, наявні у лексикографії, у корпусі представлені досить обмежено, або ж не вживаються взагалі. Так, ФО *die Küche machen* – займатися хатнім господарством дає лише 5 посилань, при цьому чітка вказівка на стать присутня лише в одному тексті.

Rollentausch im Hause Schröder Doris macht Karriere, Gerd die Küche (Hamburger Morgenpost, 19.03.2012, S. 56)

ФО з образом Kochtopf: *an den Kochtopf gefesselt sein, mit dem Kochtopf verheiratet sein* – займатися лише хатнім господарством у корпусі не виявлені.

ФО *kalte Mamsell* (буфетниця): Angestellte, die in einer Gaststätte für die Zubereitung und Ausgabe der warmen und kalten Speisen verantwortlich ist (Berufsbez.) [D] – лише 1 посилання.

Неординарним є результат дослідження ФО *Mädchen für alles* (досл. дівчина, яка виконує всю роботу). Попри наявність чіткої вказівки на стать (Mädchen – дівчина), словники Duden та Langenscheidt знімають будь-які прагматичні рестрикції: ugs., Person für alle anfallenden Arbeiten, Aufgaben: er, sie ist M. für alles [D]; gespr; jemand, der die verschiedensten Arbeiten macht [L].

У зв'язку зі значним поширенням цієї одиниці (2 993 посилання) нами досліджено період 2010 – I півріччя 2012 року. За даними корпусу маємо підтвердження факту зняття гендерних рестрикцій при відсутності негативної конотації: 96 посилань з жіночим і 189 – з чоловічим референтом.

Seit 24 Jahren ist Karl Nagl, Bürgermeister von Fallbach, im Amt. Er ist somit der dienstälteste Bürgermeister der ÖVP, der nochmals antritt...Nagl sieht sich als Bürgermeister als "Mädchen für alles und jederzeit." Nagl: "Es ist zwar schon sehr mühsam aber anders ist es in so kleinen Gemeinden auch nicht möglich..." (Niederösterreichische Nachrichten, 05.01.2010, S. 3)

Таким чином стає очевидним, що основним призначенням жінки у картині світу, представлений фразеологією, є хатне господарство.

Натомість сфера діяльності чоловіка представлена значно ширше, що підтверджують ФО, зафіксовані у лексикографії. Серед одиниць на позначення чоловічої діяльності маємо й такі, що передбачають еквівалент для жіночого референта, однак частота їх вживання у корпусі різна. Так, ФО *ein gemachter Mann sein* (бути чоловіком з матеріальним достатком) – 201 посилання. Натомість ФО *eine gemachte Frau sein* – 8 посилань, а також 3 посилання, де номінуються обидва референта.

Wer weiß, ob es nicht viel mehr Weidlingers und Horvaths gäbe, würde man den Jüngsten schon auf die Sprünge helfen, ehe sie es dank engagierter Eltern (oder Trainer) selbst getan haben. Männer (Frauen) machen wäre noch schöner; als sich mit gemachten Männern (Frauen) zu brüsten! (Die Presse, 30.07.1997)

Складною для дослідження через свою неоднозначність є ФО *der erste Mann an der Spitze sein* – керувати у певній сфері – лише 5 посилань.

Натомість фемінний еквівалент – *die erste Frau an der Spitze [sein]* дає 396 посилань, що свідчить про значну увагу до жінки (першої жінки на чолі), яка займає керівну посаду або очолює установу.

Maria Schaumayer, Bankexpertin und Kommunalpolitikerin, ist zur neuen Präsidentin der Österreichischen Nationalbank ernannt worden. Die 58jährige tritt die Nachfolge des kürzlich verstorbenen Nationalbankpräsidenten Hellmut Klauhs an. Die Kommunalpolitikerin der bürgerlichen Volkspartei ist die erste Frau an der Spitze der Nationalbank. (Nürnberger Nachrichten, 19.05.1990, S. 9;)

Важливою характеристикою у сфері чоловічої діяльності є також добросовісне виконання своїх обов'язків: ФО *ein Meister seines Faches* (майстер своєї справи) Könner auf

seinem Gebiet, in seiner Kunst: er ist ein M. [seines Fachs] [D] стосується чоловічого референта: 790 посилань з варіантом *Meister seines Fachs*, 346 – з варіантом *Meister seines Faches*.

Еквівалентний фемінний варіант з лексемою *Meisterin* вживається у корпусі значно рідше: *eine Meisterin ihres (des) Fachs* – 76 посилань /*eine Meisterin ihres Faches* – 42. Ці тексти стосуються переважно сфери творчих професій, мистецтва, кулінарії, рідше спорту, політики та ін. Значно менша частота вживання, а також тематична обмеженість текстів свідчить про більшу значущість «майстра своєї справи» – чоловіка, а ніж жінки.

Позитивно конотована ФО *ehrlcher Makler* – безкорисний маклер (посередник) є досить поширеною у корпусі. При цьому значна кількість посилань стосується характеристики окремих країн як «чесного маклера» на світовій арені, поряд з цим маємо 123 посилання з чоловічим референтом (переважно зі сфери політики), а також 1 – з жіночим референтом.

Der Einstand der neuen deutschen Regierungschefin ist also auch auf der europäischen Bühne rundum gelungen. Das wird allerdings nicht ohne Folgen bleiben. Einmal ehrlcher Makler, immer ehrlcher Makler, so könnten die Erwartungen lauten, die die europäischen Partner nun gegenüber der Kanzlerin haben. (Nürnberger Zeitung, 19.12.2005; Perfekter Einstand Angela Merkels)

Поряд з цим у корпусі вживається еквівалент *ehrlche Maklerin* – 9 посилань (8 з яких стосуються Ангели Меркель).

ФО *billiger Jakob* (продавець, у якого дешеві товари): *ugs.; Händler, bei dem die Waren besonders billig sind* [D] вживається на позначення окремих країн та їх поведінки на світовому ринку, а також «магазину з дешевими товарами». У процесі дослідження ми виокремили посилання, що номінують стать референта – 44 посилання щодо чоловічої статі і 1 – щодо жіночої. Рестрикцію накладає чоловіче ім'я.

Окремі одиниці, зафіксовані у лексикографії, у корпусі не вживаються: *die Herren von Ar und Halm* (хлібороби), *der große Bauer* (куркуль), *Meister Pfriem* (швець), *ein Ritter von der Feder* (письменник), *Meister Fips* (кравець), *ein Ritter von der Nadel/von der Elle* (кравець). Одиниця *blaue Jungs* – матроси дає лише 7 посилань з цим значенням.

В межах цієї групи досліджуємо ФО зі сфери *військового ремесла і служіння у війську*. Досить поширеною є фразеологізм *Bürger in Uniform* (солдат бундесверу): *Soldat der deutschen Bundeswehr; Modell, das die soldatischen Pflichten aus den staatsbürgerlichen Rechten ableitet* [D]. Загалом маємо 215 посилань, з яких 62 номінують виключно чоловічу стать. Інші мають генералізоване значення або ж втілюють ідею військової служби. Одне посилання стосується представниць жіночої статі у війську.

Hier werden aus jungen Männern Soldaten und neuerdings auch aus Frauen Angehörige der bewaffneten Streitkräfte gemacht. Seit dem 1. Januar darf sich auch der weibliche Teil der Bevölkerung um einen Posten als „Bürger in Uniform“ bewerben. (Rhein-Zeitung, 04.08.2001)

Для позначення військового ремесла існує образ *Barras*: *gespr ≈ Militär <beim Barras sein; zum Barras müssen>* [L]. Однак, вона не є надто поширеною. Варіант *beim Barras sein* (бути на військовій службі) – 3 посилання; *zum Barras gehen – 2, zum Barras müssen – 1*.

Жартівливе значення має ФО цієї сфери *Mutter der Kompanie* – гаупт-фельдфебель (старшина роти) (Soldatenspr.) *Kompaniefeldwebel, Hauptfeldwebel*: *Er ist der Spieß, die „Mutter der Kompanie“* [D], образ *Kompanie* – (Milit.) *aus mehreren Zügen bestehende untere Einheit von etwa 100 bis 250 Mann*. Виявлено 14 посилань з чоловічим референтом і 1 – з жіночим!

Однак, у процесі дослідження цієї одиниці нами простежено вживання у значенні: «дбайлива матуся у колективі людей» – 140 посилань з жіночим референтом. Тут же маємо 30 посилань з чоловічим референтом (!) (зі сфери спорту і політики), де переважає позитивна конотація.

Висновки. Сфера чоловічої діяльності у лексикографії представлена ширше, ніж жінки – 10 і 5 одиниць відповідно. При цьому підтверджується стереотипне уявлення про роль жінки – господині, її діяльність на кухні і у господарстві. Натомість чоловік є майстром своєї справи у всіх сферах життя (*ein Meister seines Fachs*), фінансово забезпечений, займає керівні посади, залучений до різних професій, а майже виключно панує у військовій справі.

Експериментальним методологічним принципом нашого дослідження є штучне інтуїтивне конструювання еквівалентних маскулінних та фемінних одиниць. Так, зокрема, функціонування еквівалентних одиниць з фемінними лексемами (напр. *Meisterin*, *Maklerin*) є, на нашу думку, яскравим свідченням результатів діяльності феміністичної критики мови, а також феміністичного руху у суспільстві загалом. Адже виникнення вказаних одиниць спричинене бажанням всебічного залучення жінки у професійну і суспільну діяльність, її присутність як самостійної та незалежної особистості, а не через призму маскулінних номінацій. Важливим фактом є також зміна ФО з образом *Mann* на *Frau* (*gemachter Mann* – *gemachte Frau*). Такі одиниці є похідними від маскулінних, що знову підтверджує прагнення ідентифікації самодостатньої жінки.

Одразу ж зауважимо, що загальна частотність вживання, тобто показник текстоживань з чоловічим референтом (маскулінні ФО загалом) значно вищий, ніж з жіночим: 27% – фемінних і 73% – маскулінних текстоживань (без урахування похідних ФО) і 38,3% – фемінних і 61,7% – маскулінних текстоживань (з урахуванням похідних одиниць). Такі дані підтверджують ширше представлення чоловічої статі у різних суспільних сферах, що засвідчує наявність ознак патріархального суспільства.

Ще одним аргументом на користь такого твердження є той факт, що тематична сфера «Праця, професійна діяльність» відзначена майже повним збереженням прагматичних рестрикцій, особливо у ряді маскулінних ФО. При цьому, маємо лише одну одиницю – еквівалент для чоловічого референта, похідну від фемінної (*Mann des Hauses*), хоча її семантика дещо змінена. Окремі фемінні номінації (*ein Heimchen am Herde*, *Mädchen für alles*) виявляють схильність до порушення рестрикцій. Так, маємо значну кількість посилань з чоловічим референтом, що мають іронічну, негативну конотацію (*ein Heimchen am Herde*), або ж цілком нормативне вживання (*Mädchen für alles*).

Результати нашого дослідження свідчать про наявність певних стереотипних уявлень щодо професійної і трудової діяльності чоловіків/ жінок у фразеології та їх функціонування у німецькомовній свідомості. Важливим аспектом вважаємо також можливість внесення коректив у лексикографічні джерела щодо гендерної маркованості ФО, актуальності їх вживання, а подекуди необхідність фіксації нових узуалізованих одиниць, що претендують на системний кодифікований статус.

Табл. 1

характеристика	ФО	Посилання з жіночим референтом	Посилання з чоловічим референтом
жіноча діяльність	die Frau des Hauses	176	
	die Frau im Haus / die Frau im Hause	40/15	
	der Mann des Hauses		20
	der Mann im Hause /der Mann im Haus	1	5
	ein Heimchen am Herde	264	5
	kalte Mamsell	1	
	Mädchen für alles	96 (2010-2012 рік)	189

Табл. 2

характеристика	ФО	Посилання з чоловічим референтом	Посилання з жіночим референтом
чоловіча діяльність	ein gemachter Mann sein	201	
	eine gemachte Frau sein		8
	der erste Mann an der Spitze [sein]	5	
	die erste Frau an der Spitze [sein]		396
	ein Meister seines Fachs	790	
	ein Meister seines Faches	346	
	eine Meisterin ihres Faches / Faches		76/42
	ehrlicher Makler	123	1
	ehrliche Maklerin		9
	billiger Jakob	44	1
	blaue Jungs	7	
	Bürger in Uniform	62	1
	beim Barras sein	3	
	zum Barras gehen/zum Barras müssen	2/1	
	Mutter der Kompanie (гаупт-фельдфебель)	14	1
Mutter der Kompanie (дбайлива матуся)	30	140	

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кирилина А. В. Гендер: лингвистические аспекты / А. В. Кирилина. – Москва: Изд-во “Инст-т социологии РАН”, 1999. – 189 с. – ISBN 5-89697-42-0.
2. Breiner Ingeborg. Die Frau Im Deutschen Lexikon: eine Sprachpragmatische Untersuchung / I. Breiner. – Wien: Ed. Praesens. – 1996. – 222 S. – ISBN 3-901126-92-9.
3. Brinkmann to Broxten Eva: Der allgemeine Mensch ist immer männlich. Frauen wehren sich gegen ihr Dasein als Außenseiterinnen in der Sprache / E. Brinkmann to Broxten // Der Sprachdienst 34. – 1990. – Nr. 5. – S. 141-148.
4. Piirainen E. Der hat aber Haare auf den Zähnen! Geschlechtsspezifisch in der deutschen Phraseologie / E. Piirainen // Hoberg, Rudolf (Hrsg.): Sprache-Erotik-Sexualität [Philologische Studien und Quellen, Heft 166]. – Berlin: Erich Schmidt Verlag. – 2001. – S. 283-307. – ISBN 3-50304990-8.
5. Radisch Iris. Die Schule der Frauen. Wie wir die Familie neu erfinden / I. Radisch. – München: Deutsche Verlags-Anstalt (DVA). 2007 – 160 S. – ISBN 3-421-04258-6.

ДОВІДКОВО-ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА:

1. Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache [Електронний ресурс]. – Bibliographisches Institut & F. A. Brockhaus. – Plattform: Windows 98 / Me / 2000 / XP. – Версія від 20.06.2007.
2. Duden Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik / Herausgegeben von der Dudenredaktion. – 2., neu bearb. und aktualisierte Aufl. – Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverl., 2007. – 960 S. – Buch-Nr. 088683.
3. Langenscheidt Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache / Neubearbeitung, hg. von Prof. Dr. D. Götz u.a. – Berlin und München, 2008 – 1308 S. – ISBN 978-3-468-49037-8 (Hardcover).
4. Mannheimer IDS-Korpus [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ids-mannheim.de/cosmas2>

Стаття надійшла до редакції 26.06.13

Канак Ю., аспірант

Прикарпатський нац. університет імені В. Стефаника, Івано-Франківськ

ГЕНДЕРНО МАРКИРОВАННАЯ ИДИОМАТИЧЕСКАЯ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ ТРУДА, ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СОВРЕМЕННОМ НЕМЕЦКОЯЗЫЧНОМ ДИСКУРСЕ

На основе фразеологического фонда немецкого языка прослежена репрезентация сферы «труд» с точки зрения гендерной лингвистики. Главной целью является выявление гендерно маркированных фразеологических единиц изучаемой сферы, их функционирование, а также особенности прагматических рестрикций изучаемых единиц в современном немецком дискурсе.

Ключевые слова: гендерная маркированность, мужской/женский референт, стереотип, прагматические рестрикции.

Карак Ю., postgraduate (aspirant)

Vasyl Stefanyk precarpathian national university, Ivano-Frankivsk

THE REPRESENTATION OF THE SPHERE «WORK» FROM THE POINT OF VIEW OF GENDER LINGUISTICS

On the basis of the idiomatic fond of the German language we observe the representation of the sphere «work» from the point of view of gender linguistics. The main aim is to identify the gender marked idioms of the sphere under study, their functioning and the specifics of pragmatic restrictions of these idioms in the modern German discourse.

УДК 811.161.1'42 + 811.161.1'373

С. Лецак, канд. филол. наук, адъюнкт

Университет им. Яна Кохановского, Кельце

ИРОНИЧЕСКИЕ СМЫСЛОВЫЕ ТРАНСФОРМАЦИИ ПРЕЦЕДЕНТНЫХ ТЕКСТОВ В ПЕСНЯХ БОРИСА ГРЕБЕНЩИКОВА

В статье рассматриваются приемы иронического переосмысления Борисом Гребенщиковым прецедентных текстов при их включении в свои поэтические тексты. Материал типологизирован в зависимости от характера иронии и типа источников.

Ключевые слова: *прецедентный текст, прагматика, семантическая трансформация, Б. Гребенщиков.*

Как мы уже отмечали в предыдущих работах на тему введения Борисом Гребенщиковым в свои произведения различных прецедентных единиц [1; 2], поэт обычно делает это довольно произвольно и преследует при этом собственные цели, не обращая внимания на исходную прагматику оригинала. Довольно крупной группой прецедентных текстов, отличающейся прагматикой их использования в песенных текстах Б. Гребенщикова, является группа иронических цитат и реминисценций. Ирония – один из наиболее характерных прагматических приемов и одна из специфических черт пост-модерна, к которому, без сомнения, относится творчество этого поэта и музыканта. БГ редко прибегает к средствам создания обычного комического эффекта. В случае собственно юмористических текстов, поэт пытается снять явный комизм серьезностью проблемы или философской сложностью содержания, в серьезных же его текстах (в т.ч. однозначно драматических) нередко можно встретить прагматически неоднозначные оценки, столкновения стилей, дискурсов, уровней восприятия смысла, что порождает семантическую двусмысленность и ироническую перспективу. Нередко средством подобного иронизирования становятся у Гребенщикова прецедентные тексты, которые сами по себе как знаки культуры или как цитаты уже содержат некоторый содержательный и прагматический (смысловой) потенциал.

© С. Лецак, 2013